

**ВЛИЯНИЕТО НА РИМСКОПРАВНАТА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ
НА РАЗПОРЕЖДАНИЯТА ПОРАДИ СТРАХ ВЪРХУ
ФОРМИРАНЕТО НА КОНЦЕПЦИЯТА
ЗА СУБЕКТИВНО ПРАВО**

д-р Емилия Ганева¹
Бургаски свободен университет

**THE INFLUENCE OF ROMAN LAW REGULATION ON THE
DISPOSITIONS DUE TO FEAR FOR FORMATION OF THE
CONCEPT OF SUBJECTIVE RIGHT**

Emilia Ganeva, PhD
Burgas Free University

Резюме: Създаването и практическото прилагане на защитата на лицата, извършили разпореждания поради страх в римското право, е интуитивна стъпка към теоретичното разбиране на понятието за субективно право, оформило се векове по-късно.

Ключови думи: *страх, принуда, защита, субективно право.*

Abstract: *The creation and practical application of protection of persons who dispose due to fear in Roman law, was an intuitive step towards the theoretical understanding of the concept of subjective right, which took shape centuries later.*

Key words: *fear, coercion, protection, subjective right.*

Обособяването на страха като порок на волята, представляващ предпоставка за недействителност на правните обвързвания, се открива още в римското право. При анализа на регламентацията на принудата като основание за предоставяне на правна защита, в периода II-I в. пр. Хр., се наблюдава една особеност. От фокусиране върху обективното ѝ проявление като неправомерно човешко въздействие, което подлежи на санкция, римляните постепенно се фокусират върху резултата от принудителното въздействие, проявяващ се в изпитания от потърпевшия страх (*metus*). За да се достигне до такава регламентация, древният законодател е осъществил постепенна промяна в гледната точка, от която е изхождал при конструиране на правните механизми за защита срещу принудителните въздействия.

Ще се опитаме да покажем, че тази промяна в гледната точка, настъпила в контекста на създаването и практическото приложение на механизмите за защита срещу предизвикания страх, е интуитивна стъпка към теоретичното осмисляне на поня-

¹ Хон. асистент по Римско частно право и Латински език в БСУ, ЦЮН.

тието за субективно право, състояло се векове по-късно.² В случая не изследваме значението на термина за право „*ius*“ и смисълът, който са влагали в него римските юристи. Изследваме развитието на самата концепция за защитата. Гледната точка при описание на условията, при които тя се е предоставяла се променя от извършителя на неправомерния акт към потърпевшия. Това е протообраз на съвременната идеята за субективно право. Не твърдим, че в римското право това понятие е било теоретично осмислено. Споделяме виждането, според което преобладават доказателствата, че римската теория не е достигнала до понятие за субективно право.³ Въпреки това смятаме, че в контекста на създаването и приложението на определени механизми за защита, те са поставили фундамента за последващото му теоретизиране.

Регламентация на принудителните въздействия, насочени към отнемане на имуществени блага, откриваме в древното репетундарно законодателство, създадено като отговор на магистратската злоупотреба с власт в провинциите. Защитата се е давала срещу деяния, общо означавани като *crimen repetundarum*, които представлявали неправомерно придобиване на блага от магистратите или техни сподвижници, чрез използване на принуда спрямо местното население.⁴ От средата на II век пр. Хр. злоупотребите на магистратите в провинциите били ограничавани с нарочни закони, означавани като *leges repetundarum*.⁵ През 149 г., чрез плебисцита *Lex Calpurnia de repetundis*, се създаде постоянен съд *quaestio perpetua*, разглеждащ случаи на провинциални управители, които злоупотребявайки с власт изнудвали местното население и придобивали противозаконно имущество. *Това законодателство не извежда разпорежданията, поради страх, като изрично основание за предоставяне на защитата. Основанието ѝ се очертава чрез описание на обективните елементи на извършеното посегателство. Следователно ситуацията е осмисляна от гледната точка на извършителя, подлежащ на санкция.*

² Talamanca, M. *Istituzioni di diritto romano*. Milano, 1990, 71; Maine, H. *Early law and custom*, New York, 1883, 365. Терминът „*ius*“ не означава субективно право, виж Villey M., *L'idée du droit subjectif et les systèmes juridiques romains*, *Revue Historique de droit français et étranger*, 1946, 201-228, цит. по Tuck, R. *Natural rights theories: their origin and development*, Cambridge, 1979, 7-8, б. 5. От друга страна, виж Tuck, R. *ibid.*, който отбелязва, че е напълно вярно, че думата *ius* не означава за римляните това, което означава за хората от средните векове; дали това означава, че римляните не са имали концепция за субективно право е по-сложен въпрос, на който Вилей не дава отговор. Позицията на Вилей е критикувана също от Джовани Пулиезе, (*Res corporales, res incorporales* e il problema del diritto soggettivo, *Studi di onore di Vincenzo Arangio-Ruiz nel 45 del suo insegnamento*, Naples, 1954, 223-260, цит. по Tuck R., *ibid.* 8, б. 6). Виж още Коинг, X. Към историята на понятието „субективно право“, в *Субективните права: германски визии*, КХ, 2016, превод Йотов, Ст. 79 и сл.

³ Tuck R., *op.cit.*, 13.

⁴ Кофанов, Л. Л. *Leges repetundarum* публичная кража в государственной торговле хлебом республиканского Рима., *Ivs antiquvm*, 1(31), Москва, 2015, 140-150, 142.

⁵ Rotondi, G. *Leges publicae populi Romani*, 1962, 106. Произходът е в древните „извънредни“ форми на наказателно преследване, виж Ливий, Тит *Ab urbe condita*, XLIII, II 2-5. Cicero, *Brutus* 27,106; Scullard, H. *From the Gracchi to Nero. A history of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*, 2011, 13.

Според текста на един от емблематичните репетундарни закони, *Lex Acilia repetundarum* от 123/122 г. пр. Хр.⁶, сред обвинените лица в тази наказателна процедура попадали не само самите бивши магистрати и сенатори, а и техните синове, които възползвайки се от властовата позиция на своите възходящи, са придобивали блага⁷. Законът имал широко приложно поле, като не се ограничавал само до изнудване в тесния смисъл⁸. Забранявал и всякакво придобиване на пари или вещи, включително нежелани подаръци, които надхвърляли скромния размер. Широкият обхват на закона личи от начина на дефиниране на наказуемата деятелност *I,3:Pro imperio prove potestate ipsi regive populove ipsius... ablatum captum coactum conciliatum aversumve siet* (Ако нещо /от магистратите/, по силата на властта или правомощията, е било отнето, взето, принудително събрано, получено по непристоен начин или присвоено от самия крал или от неговия народ...) ⁹. Неправомерните деяния са изразени чрез минали страдателни причастия, както следва: *ablatum* от глагола *aufero*¹⁰, *captum* от глагола *capio*¹¹, *coactum* от глагола *cogo*¹², *conciliatum* от глагола *concilio*¹³ и *aversumve* от глагола *averto*¹⁴. Термините *ablatum* и *captum* изразяват придобиване по всякакъв начин. Останалите имат криминален смисъл¹⁵. За разлика от по-ранния репетундарен закон *Lex Calpurnia*, *Lex Acilia* освен реституция, предвиждал и наказание за извършителя и лицето се осъждало да заплати двойната стойност на вредите¹⁶. Това дало наказателния облик на процедурата¹⁷.

Реформа в репетундарното законодателство от 81 г. пр. Хр., води до приемането на *Lex Cornelia de repetundis*. Законът запазил съществуващата, в *Lex Servilia Glaucia* (104-101 г. пр. Хр.), възможност имуществото, предмет на престъплението, да бъде търсено и от трети лица, различни от автора на неправомерното деяние. В тези случаи се допускало провеждането на допълнително разследване относно парите, предадени от осъдения на други лица. Пострадалият имал възможност да

⁶ Rotondi, G. *ibid.* 107; Strachan-Davidson, J.L. Problems of the Roman Criminal Law, vol. I, Oxford, 1853, 146-147; Sherwin-White, A. The *Lex repetundarum* and the political ideas of Gaius Gracchus, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 72, 1982, 18-31, JSTOR, 18; Sherwin-White, A. The date of the *Lex repetundarum* and its consequences, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 62 (1972), 83-99, 85: той е закон за възстановяване и *lex iudiciaria*.

⁷ Bruns, C. *Fontes iuris romani antiqui*, 1909, 59, ред 1-2.

⁸ Sherwin-White, A. The *Lex repetundarum...op.cit.* визира поведението на бивши магистрати, като например Верес в качеството му на пропретор в Сицилия.

⁹ *Lex Acilia* е цит. по Bruns, C. *op.cit.* 59.

¹⁰ Отмъквам, отнемам нечия вещ, крада отнемам чрез сила, грабя, и още получавам, придобивам.

¹¹ Хващам, вземам в ръка, присвоявам; *cfr.* Glare, P. *Oxford Latin Dictionary*, 1968, 271.

¹² Събирам, принуждавам; Войнов, М. Милев, Ал. Латинско-български речник, 1999, 110; *cfr.* Glare, P. *op.cit.*, 346, т. 5b, събирам (пари, данъци и т.н.).

¹³ Придобивам, добивам (пари); Войнов, М. Милев, Ал. *ibid.* 123, т.3; *cfr.* Glare, P. *op.cit.* 387, т. 4 сдобивам се, получавам, б получавам пари по непристоен/неправилен начин.

¹⁴ Заграбвам публично имущество (*pecuniam publicam*), Войнов, М. Милев, Ал. *ibid.* 66, т.2a; Glare, P. *ibid.* 212, т.9 отнемам имущество от друг; присвоявам; крада.

¹⁵ Sherwin-White, A. The *Lex repetundarum... op.cit.* 20.

¹⁶ Sherwin-White, A. *Poena Legis Repetundarum, Papers of the British School at Rome, vol.17, 1949; Cfr.* още Strachan-Davidson, J.L. Problems of the Roman Criminal Law, vol.II, Oxford, 1853, 10.

¹⁷ Sherwin-White, A. *Poena Legis Repetundarum, op.cit.; Cfr.* Кофанов, Л.Л. *Leges repetundarum op.cit.*, 146.

търси отнетото, дори ако се намира у лице, различно от автора на престъпното деяние, но само ако последният е несъстоятелен.

От множеството термини, използвани в *Lex Acilia*, за означаване на престъпното деяние, се установява, че то е имало различни проявни форми. Някои представляват специфична форма на противоправно мотивиране на потърпевшия да предостави свое имущество в полза на властимащия. Законът обаче не се изразява експлицитно, че потърпевшият, отчуждил своето имущество, трябва да е изпитал страх от упражнената спрямо него принуда. Условиата, при които се е предоставяла защитата, били установени чрез описание на обективната страна на правонарушението, като се използвали посочените горепосочените различни отглаголни форми. В този смисъл гледната точка, от която регулацията на *crimen repetundarum* описвала ситуацията, за да предостави защита, била тази на извършителя. Поведението му, представлявало основанието за реализиране на наказателната процедура. Следователно принудата се е схващала като обективно проявление на неправомерно поведение, без да се изследва въздействието ѝ върху потърпевшия. Недопустимо било и използването на наказателната процедура срещу лица, различни от източника на насилието, с изключение на случая, предвиден с *Lex Servilia Glaucia*. Приложението на репетундарното законодателство било ограничено и по отношение на извършителите на деянието, за които имало изискване да са магистрати или свързани с тях лица.

Вероятно необходимостта от преодоляване на ограниченията в репетундарното законодателство, обуславя в известна степен и промяната в гледната точка при създаване на новата частноправна регулация. Описанието на ситуацията, в която се предоставяла защитата, вече започнало да се извършва от позицията на потърпевшия, изпитващ страх. Новият подход, променящ гледната точка, не само несъмнено разширява защитата на лицата, но и обуславя формирането на концепцията за субективно право.

*Репетундарното законодателство се приема за предтеча на т.нар. преторска formula Octaviana (79 или 78 г. пр. Хр.), представляваща частноправен механизъм за защита на лицата, чието имущество е отнето чрез сила (vis) и страх (metus). Тя от своя страна е предшественик на оформилата се в Класическия период actio quod metus causa. Мантовани¹⁸ отбелязва, че формулата на Октавий, с която започва историята на едикта относно страха, е моделирана именно по *Lex Cornelia de repetundis*, с цел да удари членовете на свитата на провинциалния магистрат, които не били пасивно легитимирани по наказателната процедура, защото не заемали магистратска длъжност.*

*Сравнението между *leges repetundarum* и *formula Octaviana* разкрива, че те са концептуално близки по предмет и правни последици. Доказателство е терминологичното им съответствие. Сред термините, използвани за изразяване на *crimen repetundarum*, за които съдим от текста на *Lex Acilia*, е използвано и причастието *ablatum* от глагола *aufero*. Той се среща и в най-ранното свидетелство за *formula Octaviana* при Цицерон в „Срещу Верес“ (*In Verrem*) и по-късно в „Писма до брат ми Квинт“ (*Epistulae ad Quintum Fratrem*).*

В *In Verrem* Цицерон се позовава на формулата на претора Октавий, в своята обвинителна реч срещу бившия управител на Сицилия, Гай Верес (пропретор 73-

¹⁸ Mantovani, D. Il problemad'origine dell' accusa popolare dalla *quaestio*" unilaterale alla „*quaestio*” bilaterale”, Padova, CEDAM, 1989, 157.

71г. пр.Хр.), в наказателното производство срещу него по *Lex Cornelia de repetundis*¹⁹. Цицерон коментира Формулата (*In Verr. 2,3,152*) затова, че през 70 г. пр. Хр. бил направен опит за нейното приложение, срещу приближения на Верес – Апроний. Тя била поискана от пропретора Цецилий Метел, наследник на Верес в Сицилия. Метел не я предоставил на молителя Гай Гал, тъй като не желаел по този начин да предрешава наказателния процес срещу Верес. В този контекст се открива и първото най-ранно свидетелство за думите, с които формулата била конструирана и използвана срещу Апроний – „за това, което чрез сила или страх беше отнел“ (*quod per vim aut metum abstulisset*). Малко по-късно (60 г. пр. Хр.), в писмо на оратора до брат му Квинт (*Epist. ad Quint. fr. 1.1.21*), Цицерон отново използва *formula Octaviana*. Той споменава претора Гай Октавий²⁰, който макар прославил се с либералността си, все пак проявил и строгост при своето управление, тъй като хората от обкръжението на Сула трябвало да върнат това, което са отнели чрез използване на сила и страх (*quae per vim et metum abstulerant reddere*).

В двата случая, Цицерон използва глагола *aufero*. За разлика от репетундарното законодателство, тук думата е съпроводена с термините сила и/или страх. Комбинирането им би могло да се интерпретира като юридическа техника за обозначаване на активната страна, чрез външното въздействие (*vis*) и пасивната, чрез изпитването на силен страх (*metus*)²¹.

Това е нов подход. Изричното посочване на въздействието върху потърпевшия, като предпоставка за защита, несъмнено различава съществено *formula Octaviana* от публичноправната регулация на *crimen repetundarum*. Това дава началото на промяната в гледната точка при създаване на защитата, макар и към този момент преходът все още да не е завършен. Промяната обаче говори за обръщане на погледа при конструирането на правната защита към идеята, че положението на самия пострадад е това, което следва да се защити. Затова психическите преживявания и поведението му, започват да се включват като признаци при описанието на условията за защита.

Подходът съдържа в себе си рудимент на концепцията за субективно право. Ако при древното репетундарно законодателство се изхождало от акта на насилника, който следва да понесе предвидената санкция за неправомерно извършеното, тук акцентът е върху резултата от насилственото действие, проявен върху потърпевшия, изпитващ страх. Целта на *iudicium privatum* е да предостави защита чрез възстановяване на неправомерно отнетото. Следователно регулацията на случаите, в които е причинен страх, се оформя от гледна точка на потърпевшия, което е развитие на концепцията за защитата. Тя се фокусира не върху самото насилствено деяние, а върху причинения от него резултат, чийто обективен израз се проявява в действията на потърпевшия, насочени към някакво имуществено разпореждане, което той не би предприел без принуда. Така защитата обхваща много повече хипотези на приложение, отколкото обхващало репетундарното законодателство.

Причината страхът да се изведе като изрично основание за предоставяне на защитата, в частноправната процедура, би могла да се търси в необходимостта от

¹⁹ Alexander, M. *Trials in the Late Roman Republic, 149 BC to 50 BC*, Toronto-Buffalo-London, 1990, 88-90.

²⁰ Вероятно става въпрос за бащата на първия принцепс Октавиан Август, претор през 61 г. пр. Хр.

²¹ Balzarini, M. *Ricerche in tema di danno violento e rapina nel diritto romano*. Padova, 1969, 149.

въвеждането на ясен критерий, кои случаи попадат в обхвата на Формулата. За разлика от репетундарните закони, тук нямало изискване извършителят да е лице с властнически правомощия. Формулата се прилагала по отношение на всички. От произведенията на Цицерон, се добива впечатлението, че първоначално тя е използвана най-вече в случаи на придобиване на имущество от лица, които не са магистрати, но вероятно се възползвали от близостта си с властимащите, мотивирайки потърпевшите да се разпоредят с благата си.

Глаголът *aufero*, използван вероятно във *formula Octaviana* и преди това в *Lex Acilia*, по принцип има широко значение. „*Aufero*“ може да изразява разнороден начин на придобиване. В *leges repetundarum* обаче, глаголът е контекстуално обвързан с термините *captum*, *coactum*, *conciliatum* и *aversumve*. Всеки от тях притежава специфичен смисъл и обхваща различни форми на „изпълнителните“ деяния на неправомерно придобиване на блага от магистратите. Следователно значението на *aufero* в *leges repetundarum* е по-тясно от това в преторската формула. Тя по всяка вероятност е съдържала само един термин – най-вероятно *aufero*. Изисквало се е и наличие на сила и страх. Това означава, че начинът на описване на действието във Формулата е позволявал тя да обхване дори и случаи, в които принудително даденото от потърпевшия е попаднало в трети добросъвестни лица, нещо неприсъщо на репетундарните закони²². В този смисъл вероятно *aufero* е изразявало придобиването на принудително отчужденото благо²³, а не самата принуда. Въпреки това, чрез използването на *aufero*, акцентът продължавал да е върху придобиващия в следствие на принудата, независимо дали той е и извършител на насилието или не.

Изискването за наличие на „*metus*“ постепенно измества фокуса при описание на защитата единствено върху пострадалия и неговите действия, поради страх. Именно употребата на *metus*, отразяващ въздействието върху потърпевшия, вероятно е предопределило последващото развитие на формулата. Въвеждането на страха е причината за настъпилата по-късно промяна в юридическата техника, изразяваща се в промяна на признаците, с които се описва действието от обективна страна.

В по-късните свидетелства за съдържанието на Формулата, каквото е произведението „Противоречия“ на Сенека Стария, написано вероятно в началото на I в., на мястото на глагола *aufero* вече се използвало причастието *gestum* (*Exc. Contr. 4,8 per vim metvmqve gesta irrita sint* (извършеното от сила и от страх да е недействително) и *Contr. 9.3 per vim metvmqve gesta ne sint rata*. (действията поради сила и страх не са действителни“). *Gestum* е общ термин, който принадлежи към преторския едикт за обозначаване на всяка дейност²⁴. В контекста на Формулата „извършеното поради сила и страх“ изглежда се използва, за да опише поведението на потърпевшия от принудата, водещо до неблагоприятни за него последици. Това е нова гледна точка. По-рано, за да се предостави защита, ситуацията се очертавала чрез описание на отнетото/полученото чрез сила и/или страх, т.е не от гледната точка на разпоредилия се поради страх, а от гледната точка на причинилия страха или получилия облагата. Това означава, че в периода около I век, гледната точка, от която се е изхождало за

²² С изключение на посочената хипотеза при несъстоятелност на извършителя.

²³ Cfr. Kupisch, B. *In integrum restitutio und vindicatio utilis bei Eigentumsübertragungen im klassischen römischen Recht*. Berlin - New York, 1974, 177-178, б. 253.

²⁴ Calore, Em. *Actio quod metus causa. Tutela della vittima e azione in rem scripta*. Milano, 2011, 38, б. 61.

предоставяне на защитата, вече е ориентирана изцяло върху пасивната страна на насилствения акт. Тя разполагала с възможността да анулира създаденото чрез принуда отношение, независимо дали ползващият облагата е и причинител на насилието. Това е възможно, защото основанието за предоставяне на защитата е страхът като порок на разпоредителното волеизявление. Ако основанието за предоставяне на акцията не беше фактът на опорочаване на волеизявлението му, потърпевшият не би могъл да използва защитата срещу трети лица, а само срещу упражнилия принудата. Така посредством преторската формула се достигнало до една концепция за нещо, което потърпевшият притежава и може да претендира то да бъде защитено от всеки, на основание изпитания от него страх.

Използваната при Сенека формулировка вече кореспондира напълно с изражението на формулата, което се открива след това при Улпиан в коментара към едикта (*D. 4.2.1 Ulp. l. 11 ad ed.* Преторът казва: Няма да приема за действително това, което е извършено поради страх. Така преди постановяваше едиктът: понеже е поради сила и страх). *С промяната на акцента при защитата, чрез поставянето му върху страха, се изградил един механизъм с много по-широко приложно поле от предхождащото го репетундарно законодателство.*

Северовият юрист Улпиан ни засвидетелства, че постепенно от формулата бил премахнат и терминът „*vis*“. Той вероятно е използван за означаване на обективната страна на принудата, предизвикваща страх у потърпевшия. Терминът отпаднал, защото каквото е направено чрез тежка сила, същото изглежда, че е направено от страх (*D. 4.2.1 Ulp. l. 11 ad ed.*). Следователно фокусът при предоставянето на защитата вече бил самият ефект от насилието върху принуденото лице²⁵, а не начинът, по който му е въздействано. Макар „*vis*“ вече да не присъствал във формулата, действията, причиняващи страха продължавали да се вземат предвид с оглед дали конкретното чувство на страх е обосновано²⁶ или не.

Фактът, който трябвало да се установи, за да се предостави акцията (в класическия ѝ вид като *actio quod metus causa*), бил резултатът върху потърпевшия – страха, мотивиращ извършеното разпореждане. Акцията била насочена към възстановяване на даденото въз основа на *iussum de restituendo* на съдията. При невъзстановяване предвиждала наказание за ответника в четворен размер. Акцията е описана (*D. 4.2.9.8 Ulp. 11 ad ed.*) като „обвързана с вещта“ (*in rem scripta*). Тя не е просто срещу лицето, извършило насилието, а „срещу всички“ (*sed adversus omnes*) и изисква реституция, когато нещо е извършено поради страх. Вероятно в Класическия период определението *in rem scripta* е започнало да се възприема в смисъл, че акцията имала ефект „по отношение на всички“ (*adversus/erga omnes*). Това говори, че в известен смисъл защитата започва да демонстрира „абсолютен“ характер. Вещният характер на акцията се асоциира с Улпиановия период²⁷. Тогава абсолютният ефект на *actio quod metus causa* бил утвърден при прилагането ѝ като акцията се насочвала и срещу трети добросъвестни лица. Тази характеристика се обвързва с безлично изра-

²⁵ Calore, Em. Considerazioni sulla clausola edittale „*Quod metus causa gestum erit, ratum non habeo*“, *Diritto@Storia*, N. 9, 2010

²⁶ Съществували критерии за сериозност на заплахата и устойчивост на заплахения, виж *D. 4.2.6 Gai. 4 ad ed. prov.*; *D. 4.2.7.1 Ulp. 11 ad ed.*; *D. 4.2.8pr. Paul. 11 ad ed.*

²⁷ Kupisch, B. *In integrum...op.cit.* 136, 224-225. Haubenhofner, J. *Quod metus causa gestum erit, ratum non habeo. Zum Rechtsschutz wegen vis und metus im römischen Privatrecht*, Graz, 2015 310 и сл.

зена та ѝ формула²⁸, в която акцентът не е върху автора на принудата и действията му, а върху изпитания от потърпевшия страх, мотивирал увреждащото го разпореждане²⁹. Идеята, че защитата е „вписана“ във вещта, която потърпевшият можел да претендира от всеки, у когото се намира, говори за постепенно формиране на представа за нещо противопоставимо на всички, макар и в изцяло процесуален контекст. Същевременно акцията е предвиждала и наказание за лицата, срещу които, след като е била упражнена, са пожелали да се ползват от последиците, причинени *metus causa*. В това отношение тя имала относителен характер. Въпреки това, изричното изказване на идеята за нейната противопоставимост *adversus omnes* показва, че защитата срещу страха се е отразила на зараждането на концепцията за абсолютно право.

Както споменахме, изграждането на защитата основана на *metus*, чрез описание на ситуацията от гледна точка на пострадалия и чрез превръщане на *metus* в основание за нейното предоставяне, е нещо ново за римското право през I в. пр. Хр. Към този момент, консенсуалните обвързвания на „добросъвестността“ били познати. За разлика от цивилните, те взимали предвид пороци като принудата, предизвикваща страх или измамата. Въпреки това, гледната точка е била оформена около проявилата недобросъвестно поведение страна, което давало възможност на изправната, да търси защита. Във *formula Octaviana* и особено при нейния наследник *actio quod metus causa*, се изхожда от позицията на този, който е изпитал страха. Затова той е имал право да реализира защитата си, включително и срещу трети лица, нямачи пряка връзка със самия насилствен акт, но ползващи се от резултата му.

Доктрината приема, че за римляните не било характерно теоретизирането на понятията. Те обаче, по емпиричен път, са достигнали до една концепция за защита, оформена с оглед положението на потърпевшия от принудата. За разлика от предшестващите я правни механизми, защитата с *formula Octaviana*, а след това с *actio quod metus causa*, защитавала потърпевшия, защото се е разпоредил, поради неправомерно предизвикан у него страх.

Видно, юридическата техника на защитата е еволюирала. От описание на спецификите на укоримото поведение се е преминало към описание на спецификите на психологичните процеси, които укоримото поведение предизвиква у пострадалия. Правно-технически това разширява приложния обхват. Всяко поведение, причиняващо обоснован страх, е годно да породви защитата. Правно-философски, това показва, че на интуитивно ниво, законодателят преминава от идеята за укоримо поведение, което следва да се санкционира, към идеята за нещо у пострадалия, което следва да се защити. Затова потърпевшият има възможността да използва защитата срещу всеки, извличащ облагата от неговия акт на имуществено разпореждане, а не само спрямо предизвикалия страха. Благодарение на понятието „страх“ и променената юридическата техника при конструиране на формулата, чрез описване субективното отражение на обективното въздействие, в този ранен етап е изградена значително по-разширена защита, сравнено с предходните механизми. Тази концепция е и в основата на въвеждането на страха като основание за недействителност на правните обвързвания.

²⁸ *Si paret metus causa...*

²⁹ Haubenhofner, J. *Quod metus causa...*, *op.cit.* 126.

Обръщането на гледната точка към потърпевшия, който следва да бъде защитен, дава началото на новия подход при конструиране на правната защита и е фундамент за бъдещото теоретично осмисляне на субективните права.

Литература:

1. Войнов, М. и Милев, А. Латинско-български речник. С., 1999.
2. Коинг, Х. Към историята на понятието „субективно право“, в Субективните права: германски визии, КХ, превод Йотов, Ст., 2016.
3. Кофанов, Л. Л. *Leges repetundarum* и публичная кража в государственной торговле хлебом республиканского Рима., *Ivs antiqvvm*, 1(31), Москва, 2015.
4. Alexander, M. *Trials in the Late Roman Republic, 149 BC to 50 BC*, Toronto-Buffalo-London, 1990.
5. Balzarini, M. *Ricerche in tema di danno violento e rapina nel diritto romano*. Padova, 1969.
6. Bruns, C. *Fontes iuris romani antiqui, I*. Tubingae, 1909.
7. Calore, Em. *Actio quod metus causa*. Tutela della vittima e azione *in rem scripta*. Milano: Giuffrè Editore, 2011.
8. Calore, Em. Considerazioni sulla clausola edittale “*Quod metus causa gestum erit, ratum non habeo*”, *Diritto@Storia*, N. 9, 2010.
9. Glare, P. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford, 1968.
10. Haubenhofer, J. *Quod metus causa gestum erit, ratum non habeo*. Zum Rechtsschutz wegen vis und metus im römischen Privatrecht. (Univ. Diss.). Graz, 2015.
11. Kupisch, B. *In integrum restitutio und vindicatio utilis bei Eigentumsübertragungen im klassischen römischen Recht*. Berlin - New York: Walter de Gruyter., 1974.
12. Maine H., *Early law and custom*, New York, 1883.
13. Mantovani, D. Il problemad'origine dell' accusa popolare dalla *quaestio* unilaterale alla „*quaestio*“ bilaterale", Padova, CEDAM, 1989.
14. Rotondi, G. *Leges publicae populi Romani*, Darmstadt: Hildesheim G. Olms, 1962.
15. Scullard, H. *From the Gracchi to Nero. A history of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*. London and New York: Routledge Classics, 2011.
16. Sherwin-White, A. *Poena Legis Repetundarum*. Papers of the British School at Rome, V.17, 1949
17. Sherwin-White, A. The *Lex repetundarum* and the political ideas of Gaius Gracchus, *The Journal of Roman Studies*, V. 72, 1982.
18. Sherwin-White, A. The date of the *Lex repetundarum* and its consequences, *The Journal of Roman Studies*, V. 62 1972.
19. Strachan-Davidson, J.L. *Problems of the Roman Criminal Law*, vol.I, Oxford, 1853.
20. Strachan-Davidson, J.L. *Problems of the Roman Criminal Law*, vol.II, Oxford, 1853.
21. Talamanca M., *Istituzioni di diritto romano*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 1990.
22. Tuck R., *Natural rights theories : their origin and development*, Cambridge, 1979.